

УДК 37.022:001.895:811.161.2(045)

UDC 37.022:001.895:811.161.2(045)

DOI: [10.31475/ped.dys.2022.32.05](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2022.32.05)

САБІНА ШКРІБА,

аспірант

(Україна, Мукачево, Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26)

SABINA SHKRIBA,

Post Graduate Student

(Ukraine, Mukachevo, Mukachevo State University,
Uzhhorodska St., 26)

ORCID: [0000-0003-3754-1700](https://orcid.org/0000-0003-3754-1700)

**Педагогічні нововведення І. Ющука в царину українського мовознавства
(на матеріалі повісті «Трое на Місяці»)**

**I. Yushchuk's Pedagogical Innovations in the Field of Ukrainian Linguistics
(on the Material of the Story «Three on the Moon»)**

У статті проаналізовано граматику-фантастичну повість І. Ющука «Трое на Місяці». Доведено, що в граматику-фантастичній повісті «Трое на Місяці» мовознавцем запропоновано читачеві не тільки цікавий художній текст, а й можливість разом із головними героями стати активним учасником цікавих і фантастичних пригод. Коротко схарактеризовано особливості всіх розділів повісті, що уможливило виокремлення особливостей педагогічного новаторства І. Ющука.

Висвітлено методичні новації, які автор використав у творі з метою кращого засвоєння учнями граматичних норм української мови. За результатами аналізу повісті доведено, що цей текст є інноваційним. Аргументами, що доводять новаторство цього твору, є, по-перше, імплементація мовознавцем у художній текст граматичних норм. По-друге, майстерне введення правил у діалоги героїв. По-третє, завершення тридцяти чотирьох розділів вправою-ключем, за допомогою якої читач може на практиці закріпити вивчене правило. По-четверте, наявність у творі великої кількості цікавого матеріалу. І останньою, п'ятою, особливістю повісті «Трое на Місяці» є її дидактичний аспект, який посідає одне з цільних місць у творі.

Ключові слова: Іван Ющук, педагогіка, граматику-фантастична повість «Трое на Місяці», художній текст, українська мова, методичні новації, текстоцентричний підхід, мовні норми, завдання з ключем, дидактичний аспект.

The article analyzes I. Yushchuk's grammatical fiction novel «The three on the Moon». It is proved that the author offers the reader not only an interesting literary text, but also the opportunity to become an active participant in interesting and fantastic adventures together with the main characters. The peculiarities of all parts in the story are briefly described, which makes it possible to single out the peculiarities of I. Yushchuk's pedagogical innovation.

The methodological innovations that the author used in the work in order to help learners to master the grammatical norms of the Ukrainian language are highlighted. According to the analysis of the story, it is proved that this text is innovative. Arguments proving the innovation of this work are, first, the implementation of the grammatical norms in the artistic text. Secondly, it is the skillful introduction of rules into the dialogues that the story characters exchange. Thirdly, the author supplied the thirty-four chapters with exercises that help the reader to practice the learned rules. Fourth, it is a large amount of interesting material in the story that engages the reader into reading. Last but not least, it is the didactic aspect that characterizes the story «The three on the Moon» and is its focal point.

It is emphasized that the story's interest is not limited to its content. This is a book that will help everyone to understand and learn the rules of the Ukrainian language, as well as consolidate the acquired knowledge in practice by performing exercises followed by keys.

The emphasis is placed on the features of sections in the story. The author deliberately left them unfinished. It is this technique that helps the reader to become a full-fledged, fifth, participant in the plot. Performing the tasks of each section, the reader reproduces the encrypted words in the keys and, thus, reproduces the endings of the sections.

It is proved that the text-centered approach to the study of the Ukrainian language promotes mastering the language and spelling tasks and distinguishes I. Yushchuk as an innovator in pedagogy.

Keywords: Ivan Yushchuk, pedagogy, grammatical fiction story «The three on the Moon», artistic text, the Ukrainian language, methodological innovations, text-centered approach, language norms, key tasks, didactic aspect.

Читання художніх творів – це і збагачення лексики, і засвоєння структурних схем речень, і розвиток уяви, і розширення кругозору – особливо в дитячому віці.
І. П. Ющук

Вступ / Introduction. Іван Пилипович Ющук (1933–2021) – знакова постать українського мовознавства й педагогіки другої половини ХХ – перших десятиліть ХХІ століття. Він був видатним мовознавцем, літературознавцем, перекладачем творів сербських, хорватських, лужицьких і словенських письменників, професором, автором понад тридцяти підручників і тридцяти навчальних посібників з української мови, заслуженим діячем науки і техніки України, одним із фундаторів української «Просвіти» імені Тараса Шевченка, дослідником Голодомору-геноциду 1932–1933 років, членом Національної спілки письменників України, лауреатом Всеукраїнської премії ім. Бориса Грінченка, Всеукраїнської премії ім. Івана Огієнка, премії ім. Дмитра Нитченка. Його перу також належить велика кількість наукових статей лінгводидактичного характеру. Внесок І. Ющука в царину українського мовознавства й педагогіки важко переоцінити. Усе своє життя видатний науковець працював на ниві рідної мови й стояв на сторожі рідного українського слова. Більшу частину свого життя мовознавець присвятив педагогічній діяльності. Він навчав української мови багатьох студентів із різних куточків нашої держави й не тільки. І Ющук приділяв велику увагу викладацькій діяльності, бо добре розумів, наскільки важливою є освіта для молодого покоління.

Безумовно, діяльність видатного мовознавця відіграла велику роль у мовній освіті нашого часу, проте його значний науковий і творчий доробок з об'єктивних причин не знайшов свого належного відображення у працях сучасників. Біографія, наукова діяльність і творчість І. Ющука були об'єктами поодиноких досліджень і публіцистичних есе, присвячених ювілеям науковця, а саме: С. Омельчука, М. Гуця, І. Пасемка, О. Сливинського, Д. Павличка, Ю. Руденка. Вивчення педагогічних ідей, новаторських методик і просвітницької діяльності видатного мовознавця залишається актуальним на сьогодні й потребує докладного вивчення та більш детального аналізу.

Мета та завдання / Aim and Tasks. нашого дослідження полягає у виокремленні новаторських підходів до вивчення української мови на основі аналізу граматико-фантастичної повісті І. Ющука «Трое на Місяці». Досягнення мети нашого дослідження прогнозує виконання аналізу розділів граматико-фантастичної повісті І. Ющука «Трое на Місяці» для висвітлення методичних новацій мовознавця – імплементацію в художній текст граматичних норм української мови й виконання завдань з ключем.

Методи / Methods. Для розв'язання завдань нашого дослідження використовувалися такі методи: пошуково-бібліографічний – для пошуку й детального аналізу повісті та вивчення наукової літератури; загальнотеоретичні: аналіз і синтез, зіставлення, систематизація, опис, пояснення, узагальнення.

Результати / Results. Здійснено ґрунтовний аналіз граматико-фантастичної повісті І. Ющука «Трое на Місяці». Висвітлено методичні новації, які мовознавець імплементував у текст твору. Виконано завдання-ключі усіх розділів повісті. Використано текст твору як додаткове джерело завдань на уроках української мови, а також для забезпечення самостійної роботи здобувачів.

З-поміж великого наукового й творчого доробку І. Ющука помітно виділяється його граматико-фантастична повість «Трое на Місяці». Цей твір виходив друком у різних видавництвах три рази. Уперше повість побачила світ у 1989 році (видавництво «Веселка»), друге видання відбулося у 2006 році (видавництво «Просвіта»), третє видання припало на 2010 рік (видавництво «Грані-Т»).

Вважаємо, що текст повісті «Трое на Місяці» є інноваційним, бо, крім цікавого й захопливого сюжету, наповнений великою кількістю завдань із ключем. Ці вправи спрямовані на закріплення вивченого матеріалу з різних розділів мовознавства. Вони активізують мисленнєву й комунікативну діяльність учнів. Використовуючи на уроках української мови такі типи завдань, учитель може якісно підвищити рівень грамотності школярів.

Не можемо не погодитися з думкою А. Рибальченко, що «педагогічна інновація – це педагогічне нововведення, цілеспрямована прогресивна зміна, що вносить в освітнє середовище стабільні елементи (нововведення), що поліпшують характеристики окремих частин, компонентів і самої освітньої системи в цілому (Рибальченко А., 2020). Своєю повістю І. Ющук викликає в учнів не лише інтерес до читання й аналізу художнього тексту. Науковець вчить дітей раціонально мислити, а за допомогою завдань із ключем автор здійснив педагогічне нововведення – він майстерно імплементував у діалоги головних героїв норми української мови, а у вправах із ключем надав можливість закріпити вивчене.

І. Ющук наголошував: «Діти сприймають мову насамперед у текстах – у різних розповідях та

діалогічному мовленні» (Ющук І., 2013). Науковець тонко розумів важливість тексту у формуванні комунікативних й орфографічних умінь і навичок учнів. Він був переконаний, що розвиток мовлення учнів повинен здійснюватися як на уроках української мови, так і літератури.

Підхід, за якого текст стає «осередком» уроку, називається текстоцентричним. Він дає змогу виховати всебічно розвинену, духовно багату, грамотну й творчу особистість. Л. Галаєвська зазначає: «Текстоцентричний підхід – це спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток мовленнєвих умінь і навичок на текстовій основі» (Галаєвська Л., 2017). Ми повністю поділяємо думку науковиці, що: «формування мовної особистості неможливе без роботи з текстом» (Галаєвська Л., 2017). Читаючи художній текст, учні вчаться аналізувати його, доречно використовувати мовні засоби, правильно будувати речення. За допомогою тексту діти суттєво збагачують свій словниковий запас і розширюють кругозір. Саме тому, на нашу думку, навчання української мови на текстовій основі є найбільш ефективним.

Відома українська мовознавиця М. Пентилюк виокремила низку форм роботи з текстом, до них належать: «Навчальне, аналітичне читання текстів...; формування лексикографічної культури через роботу зі словниками різних типів (тлумачним, орфографічним, синонімів, антонімів, паронімів, омонімів тощо); вправи з техніки мовлення, виразного читання художніх текстів...» (Пентилюк М., 2011). За наявності такого розмаїття форм роботи з текстом учитель за допомогою текстоцентричного підходу може сформувати в учнів системні знання про мову, розвинути їхню мисленнєву й комунікативну діяльність, збагатити словниковий запас і розширити кругозір. Діти, працюючи з текстом на уроках української мови, сприйматимуть текст не лише як літературне явище, але й формуватимуть та поглиблюватимуть свої знання про рідну мову.

Цій важливій методичній проблемі присвятила свою статтю Н. Голуб. Вона виокремила вісімнадцять пунктів, у яких наголошує на важливості й актуальності використання текстів на уроках української мови. Також авторка пропонує розгорнутий алгоритм роботи з текстами на уроках, присвячених вивченню синтаксису й пунктуації. На прикладі восьми текстів науковця демонструє, наскільки важливим є текстоцентричний підхід у вивченні української мови. Н. Голуб зазначила: «Текст настільки універсальний засіб, що може бути застосований на різних уроках, сприяти реалізації багатьох методів навчання, усіх поставлених цілей на уроці» (Голуб Н., 2017).

Повість І. Ющука «Трое на Місяці» призначена для дітей середнього та старшого шкільного віку. Композиційно твір містить авторську передмову («Слово до читача») й 35 розділів. Кожен розділ має свою назву, що дає уважному читачеві розуміння, про що йтиметься у творі далі. Події розгортаються однією сюжетною лінією, для них характерна хронологічна послідовність. Останній – 35 – розділ є своєрідним епілогом, у якому автор розповідає про долю головних героїв через сім років. Місце подій у творі – с. Келеберда (Полтавська обл.) і Місяць, який повинні дослідити троє юних героїв – Капітан, Граматик, Незнайко – та їхній робот-собака Друг.

Повість І. Ющука – яскравий приклад того, як вдало можна поєднати художній текст і мовні норми. Завдання з ключем – одна з новаторських ознак його методики вивчення української мови. Вправи такого типу, на думку мовознавця, «...потребують певної зосередженості, виробляють навички класифікації явищ і, що найважливіше, забезпечують негайний самоконтроль. До всього додається ще й ігровий момент, певний азарт» (Ющук І., 2013).

Особливістю повісті «Трое на Місяці» є те, що автор майстерно ввів у художній текст граматичні норми української мови. Кожне правило подається не як щось окреме – воно імплементоване в монологи або діалоги головних героїв, тому сприймається читачем легко й добре запам'ятовується: « – Ось воно що! – майже вголос промовив здивований Капітан. – Ну й вигадав Граматик. Добре, що я алфавіт знаю. Спочатку *а, б, в, г, д*. Далі: *е, є, ж, з, и*. А тепер: *і йй коло мене, о поросята, уф, ха, це чаша з чаю, я*. Тільки ж не забути, що перед *ю*, *я* стоїть ще м'який знак» (Ющук І., 2010). Кожен розділ закінчується вправою-ключем, що стосується повтореної орфограми. Саме за допомогою виконання цих завдань читач не тільки дізнається продовження сюжету оповіді, а й практично закріплює прочитане правило. Крім вправ із ключем, допитливі й уважні книголюби можуть знайти на сторінках повісті чимало цікавого матеріалу, як от: розповідь про етимологію слів «*Дніпро*», «*Дунай*», «*Дністер*», «*Перун*»; пояснення прямого й переносного значення слів; поради, що допоможуть запам'ятати класифікацію голосних і приголосних звуків за місцем їхнього творення; роз'яснення особливостей чергування приголосних звуків, роздуми про користь від читання та багато дидактичних аспектів, які автор показав на прикладі поведінкових моделей головних героїв.

На нашу думку, дидактична складова є важливою особливістю цього твору. Герої повісті є добрим прикладом для сучасних дітей. Вони сміливі, завзяті, здатні на ризик і самопожертву заради один одного. Значну увагу в повісті автор приділив любові до рідної землі. Капітан, Граматик і Незнайко є справжніми патріотами своєї країни. Вони з радістю вивчають рідну мову й

навіть у вільний від навчання час поглиблюють здобуті раніше знання.

Ця праця є надзвичайно актуальною в умовах сьогодення. Страшна війна, яка розпочалася внаслідок вторгнення російської федерації на терени незалежної України 24 лютого 2022 року, стимулює нас, українців, ретельно вивчати свою мову й історію, звертатися до джерел художньої літератури, а разом із цим – пізнавати себе й нарешті дати відповідь на одвічне питання «Хто ми?»... Ця Національно-визвольна війна українського народу проти його одвічних ворогів обов'язково закінчиться перемогою України. Спроба росії денацифікувати українців призвела до максимальної згуртованості й українізації нашого народу. Українці збагнули, наскільки важливим є збереження своєї рідної мови, знання правдивої історії, плекання своєї культури, звичаїв і традицій. Люди починають усвідомлювати всю важливість мовного питання в країні, а найголовнішим є те, що мова тепер «на часі». Громадяни масово переходять на українську, бо розуміють, що рідна мова – це їхня єдність із Батьківщиною, а мова окупанта – це та, якою віддають накази знищувати український народ. Повість «Трое на Місяці» може стати допоміжним матеріалом для полегшення вивчення рідної мови. Так, вона розрахована для дітей середнього й старшого шкільного віку, проте, на нашу думку, ця книжка буде корисною й дорослим. У повісті «Трое на Місяці» кожен читач, незалежно від віку, знайде максимально доступні пояснення правил. І. Ющук подав їх не як окремі фрагменти, а імплементавав у сам текст. Читаючи розділи повісті, дитина чи дорослий автоматично читає й засвоює норми українського правопису. Дочитавши до кінця, читач натрапляє на вправу із зашифрованим ключем. Щоб дізнатися останні слова того чи іншого розділу, потрібно правильно виконати завдання, а це можливо лише за умови максимального засвоєння правил.

Отже, читаючи цей художній текст, людина вивчає норми правопису. Принциповим є те, що цей процес не перетворюється в зазубрювання матеріалу. Головні герої на простих прикладах пояснюють одне одному (а заодно й читачам) правила української мови. На нашу думку, такий підхід значно полегшує розуміння й запам'ятовування прочитаного.

Ключі в повісті «Трое на Місяці» містять завдання з різних розділів мовознавства: від фонетики й орфоєї до орфографії та морфології. Усі вони спрямовані на розвиток мислення учнів і сприяють їхній мовленнєво-комунікативній активності. В умові завдання кожної вправи автор використовував дієслова, що спонукають до певних активних дій: *«випиши, вибери, розподіли, постав, утвори, визнач»*. Такі інструкції вказують на те, що читач повинен застосовувати різні мисленнєві операції, щоб упоратися з тими чи іншими завданнями.

І. Ющук характеризував розвиток мовлення кожної людини крізь призму розвитку її мислення. Він зазначав: «Лише той, хто вміє думати, може сказати щось варте уваги» (Ющук І., 1998). На думку мовознавця, саме мислення є тим ключем, за допомогою якого людина може самостійно опанувати нові знання. У процесі мислення особистість пізнає, аналізує та синтезує щось нове. Мовознавець був переконаний, що українська мова в школі покликана розвивати мислення і мовлення учнів.

Перша вправа-ключ повісті «Трое на Місяці» присвячена алфавіту. Автор пропонує читачеві розставити слова строго за алфавітом і, таким чином, пригадати порядок розташування букв української абетки. У завданні міститься дев'ятнадцять слів, які починаються на літери *в* і *г*, тож уважний читач мусить звертати увагу на наступні літери у лексемах, щоб правильно виконати завдання. У перелік слів науковець помістив архаїзм *«віче»*, термін *«гербіцид»* і діалектизм *«ватра»*. На нашу думку, наявність цих слів наптовхне дітей на пошукову роботу, бо не кожному відоме їхнє лексичне значення.

У другому-четвертому розділах читач, аби виконати завдання, мусить пригадати фонетичні закони української мови. І. Ющук дав вичерпне пояснення щодо різниці між буквами й звуками, наголосив на співвідношенні між ними. Також учений нагадав про особливості букв *ь*, *щ*, *ї*; *я*, *ю*, *є* та буквосполучень *дз* і *дж*. У своїй статті «Наукові засади вивчення фонетики у школі» мовознавець зазначав: «Вивчаючи фонетику, діти повинні зрозуміти, що це не хаотична сукупність звуків, не довільний набір правил. Фонетика української мови – це чітко організована система звуків, підпорядкована своїм фонетичним законам» (Ющук І., 2007).

П'ятий розділ повісті містить вправу, присвячену правопису знака м'якшення. У завданні вміщено двадцять шість слів. Читач з-поміж цих лексем повинен вибрати підряд лише ті, в яких на місці трьох крапок потрібно поставити м'який знак. Якщо вправа виконана правильно, то з перших букв цих слів можна прочитати, яку річку побачив Граматик.

Розділ шостий, окрім вправи-ключа, містить у собі багато інформації, яка обов'язково зацікавить юних моволобців. Юні дослідники Місяця розмовляють про етимологію слів *Дніпро*, *Дунай*, *Стир*, *Стрий*, *Стрижень*, *Струга*, *Стрипа*, *Струмок*, *Бистриця*...Також вони згадують язичницьких богів: *Перуна*, *Велеса*, *Дажбога*, *Світовіда*, *Сварога* та *Ярила*. Граматик пояснює друзям свої міркування з приводу того, чому він вважає, що *Перуна* вигадали добрим божеством, а

не лихим: « У назві *Перун* ... частина *ун...* – – Це суфікс, – підхопив Капітан... – Залишається корінь *Пер-*. А це... той самий корінь із значенням «текуча вода», що й у словах *Дніпро*, *Прут*, *Пірна*... Отже, назва *Перун* дослівно означає: той, що посилає текучу воду, тобто дощ... І ще про одне свідчить це ім'я: наші прашури були хліборобами, бо саме хлібороби, як ніхто інший, шанують дощ... Ось скільки з одного- однісінького слова можна довідатися про давні часи!..» (Ющук І., 2010). Цей розділ закінчується завданням, суть якого полягає в тому, щоб читач проаналізував 29 слів і визначив, у які з них потрібно поставити апостроф. У цьому переліку автор подав не лише власне українські, а й запозичені слова. В умові завдання мовознавець наголосив, що потрібно вибрати з переліку лише ті лексеми, в яких, згідно з правилами, ставиться апостроф. З перших букв читачі дізнаються суть тривожного повідомлення.

У розділі сьомому автор запропонував читачеві пригадати правила подвоєння букв. Він виокремлював три випадки, коли воно відбувається: «Подвоюються букви: 1) якщо одна словотвірна частина закінчується, а друга починається на той самий приголосний: *безіменний*; 2) якщо м'який приголосний стоїть між двома голосними: *тінню*; 3) якщо прикметник вказує на збільшену міру якості: *страшений*, *нескінченний*» (Ющук І., 2010). У поданому завданні – 23 слова, які потрібно згрупувати у дві колонки: перша група – слова, в яких відбувається подвоєння, друга група – слова без подвоєння. У словах обох груп треба підкреслити другу від початку букву, щоб дізнатися важливу інформацію.

Розділ восьмий присвячений ще одній важливій темі – спрощенню в групах приголосних. Це явище зумовлене милозвучністю української мови. І. Ющук зазначав, що: «Українська мова уникає збігу трьох, іноді й двох близьких за творенням приголосних – зубних, зімкнених. Якщо під час словотворення чи словозміни виникає такий збіг приголосних, то один з них, переважно середній, випадає» (Ющук І., 2007).

Дев'ятий і десятий розділи стосуються правопису літер, що позначають ненаголошені голосні [e], [и], [o], та правопису букв *i* або *u* в основах незапозичених слів. У вправах автор подає 38 (у 9 розділі) й 16 (у 10 розділі) слів, щоб читачі змогли закріпити повторені правила й прочитати зашифрований текст. Окрім завдань, які потрібно виконати, читачі разом із героями повісті пригадують, що багатозначні слова можуть уживатися в прямому й переносному значеннях.

Наступні два розділи автор присвятив правопису іншомовних слів. Розділ 11 стосується правопису слів, що позначають загальні назви, а у 12 розділі міститься вправа з правопису іншомовних географічних назв. Орфографічні норми І. Ющук увів у діалоги головних героїв. На нашу думку, таке пояснення правил є максимально ефективним, адже дитина, читаючи художній текст, у якому цікавий і напружений сюжет, легше запам'ятовує граматичні норми.

У тринадцятій і чотирнадцятій розділи мовознавець вмістив завдання, що стосуються правопису букв *i* або *u* в абсолютному кінці слова у словах, які належать до різних частин мови, та правопису префіксів: « У голові в Капітана чітко вирізьбилися правила: «У префіксах *роз-*, *без-* завжди пишеться *з*, а префікс *з-* лише перед *к*, *ф*, *п*, *т*, *х* («кафе Птах») переходить у *с-* » (Ющук І., 2010). У тринадцятому розділі Граматик з Другом пояснюють Незнайкові, що таке пароніми. У чотирнадцятому розділі перед вправою-ключем Граматик пояснює етимологію слова *лебідь*.

Розділ п'ятнадцятий містить поради найлегшого запам'ятовування приголосних звуків. Автор наголошував, що легше запам'ятовувати звуки не самі по собі, а за місцем їхнього творення. Для того, щоб назвати всі звуки, що належать до певної групи, І. Ющук радив використовувати словесні мнемонічні фрази. Вони полегшують процес запам'ятовування класифікації приголосних звуків. Також учений акцентував увагу читача на чергуванні приголосних звуків і радив їх запам'ятовувати на прикладі частин людського тіла: « Запам'ятати чергування приголосних можна за допомогою слів *нога*, *рука* і *вухо*: *нога*, *нозі*, *ніженька* – чергуються *г* – *з* – *ж*; *рука*, *руці*, *рученька* – чергуються *к* – *ц* – *ч*; *вухо*, *у вусі*, *вушко...* - Чергуються *х* – *с* – *ш*, - підхопив Незнайко» (Ющук І., 2010). Завдання наприкінці цього розділу спрямовані на закріплення засвоєного матеріалу.

Вправа-ключ шістнадцятого розділу стосується правопису складних слів. Це завдання розподільного характеру. Слова, вміщені у вправі (їх налічується 24), потрібно поділити на дві групи: ті, які пишуться разом, і ті, що пишуться через дефіс. З останніх букв слів, які пишуться разом, автор пропонує читачеві скласти фразу й дізнатися, яке лихо спіткало юних дослідників Місяця.

Значну увагу в повісті мовознавець приділяє іменникам. У статті «Вивчення відмін іменників» І. Ющук зазначав: «У зв'язному тексті іменники в різних відмінках становлять пересічно 40 відсотків усіх повнозначних слів. Це найуживаніша частина мови і разом з тим – одна з найскладніших. А від того, наскільки ґрунтовно діти засвоять цю тему, великою мірою залежатиме й подальше опанування ними граматичного матеріалу та набуття навичок грамотного письма» (Ющук І., 1967). Вправи, що вміщені в розділах 17–21, спрямовані на закріплення знань

про іменник. Вони стосуються поділу іменників на відміни і групи та особливостей відмінювання.

У 22 розділі автор пропонує читачам пригадати правопис суфіксів *-ов-*, *-ев-*, (*-ев-*) у прикметниках, утворених від іменників. І. Ющук нагадував, що при творенні прикметників із вищезгаданими суфіксами, має значення як група, до якої належить іменник, так і його наголос. За допомогою цих суфіксів потрібно утворити прикметники жіночого роду. У завданні міститься 36 слів, з них треба обрати лише ті, з яких творяться прикметники із суфіксом *-ева* (*-ева*).

Розділ 23 спрямований на повторення й закріплення норм, що стосуються відмінкових закінчень прикметників, порядкових числівників, займенників і дієприкметників. Усі ці частини мови й дієслівна форма (дієприкметник) матимуть один тип відмінювання – прикметниковий. Науковець пропонує читачеві вставити пропущені літери *и* або *і* й виокремити лише ті слова, в яких вставлено букву *і*. З перших літер цих слів складеться закінчення фрази Капітана.

Наступний, двадцять четвертий, розділ стосується зміни приголосних звуків у вищому ступені порівняння прикметників. Як відомо, проста форма вищого ступеня передбачає чергування приголосних звуків. Прикметники, які у своєму складі мали дзвінки *г*, *ж*, *з*, перед суфіксом *и* змінюються на *жч*, а ті, які мали звук *с* перед суфіксом *и*, змінюють його на *шч* (*иц*). У завданні автор подав 21 слово. Від цих якісних прикметників потрібно утворити ступінь порівняння й обрати лише ті, в яких немає буквосполучення *жч*. Після правильного виконання завдання дитина зможе прочитати зашифровані слова Незнайка.

Вправа розділу двадцять п'ятого спрямована на закріплення норм, які стосуються узгодження кількісних числівників з іменниками. У статті «Вивчення числівника в 6 класі» І. Ющук зазначав: «Числівник сам по собі позбавлений реального значення. Він набуває реального значення лише в поєднанні з іменником...» (Ющук І., 2005). Також мовознавець наголошував на важливому нюансі, який варто запам'ятати учням: «... при числівниках *два*, *три*, *чотири* (навіть тоді, коли вони входять до складених числівників) іменник має форму називного відмінка (*два зошити*), а при числівниках *п'ять* і більше – форму родового відмінка (*п'ять зошитів*)» (Ющук І., 2005).

Наступні розділи (від 26 до 28 включно) присвячені п'ятій самостійній частині мови – дієслову. Завдання зазначених розділів спрямовані на визначення дівідміни дієслів, правопис *е*, *є* або *и*, *і* в закінченнях, розподіл дієслів на 4 групи – дієслова дійсного й наказового способів, дієприкметник і дієприслівник. Наприкінці 28 розділу автор залишив уважним читачам невеличку підказку до завдання: «Закінчення *-имо*, *-ить* вказують на дійсний спосіб..., а *-імо*, *-ить* – на наказовий спосіб..., кінцівка *-чи* вказує на дієприслівник..., а кінцівка *-чі* свідчить, що маємо справу з дієприкметником...» (Ющук І., 2010).

Від 29 й до 33 розділу І. Ющук вміщує завдання, які стосуються правопису прислівників і службових частин мови. Зокрема в розділ 29, автор ввів у текст оповіді правила написання прислівників і часток. Розділ 30, окрім вправи з ключем, містить багато цінної інформації, як от: розрізнення прислівників й іменників з прийменниками, відмінності в правописі таких лексем. Також у цьому розділі мовознавець наголошував на користі від читання. Автор порівнював цей процес із розвідкою: «Читати – це все одно, що йти в розвідку: треба все помічати, все запам'ятовувати. Тільки тоді буде користь від читання (Ющук І., 2010). Окрім цього, учений наголошував, що найголовнішою справою кожної людини є вивчення мови. У вуста Граматика він вклав незаперечну істину: «... без доброго знання мови ніяку іншу науку засвоїти не можна. Мова – основа всякого мислення...» (Ющук І., 2010).

Передостанній – тридцять четвертий – розділ містить останній ключ повісті. Завдання, за допомогою якого юний читач дізнається останню зашифровану фразу, має розподільчий характер. Суть вправи полягає в тому, щоб поділити слова за їхнім частиномовним значенням. Автор подав у переліку слова чотирьох частин мови – іменника, прикметника, прислівника та дієслова. З кожної другої від початку букви повинні утворитися чотири слова. *Стояло три гілки бузку* – такими були зашифровані слова останнього ключа захопливої історії.

У статті «Художній текст у вивченні мови» І. Ющук наголошував: «Основне у вивченні рідної мови не заучування правил, а свідоме розуміння мовних явищ і вироблення чуття мови. Правила потрібно формулювати якнайпростіше... Чим більше правил і чим довші вони, тим важче їх засвоїти» (Ющук І., 2021). Учений зауважував, що правила у шкільних підручниках викладені надто складно для розуміння, тому діти погано їх запам'ятовують. Він радив використовувати на уроках української мови тексти із художніх і публіцистичних творів. Науковець був переконаний: «Вдалией текст пробуджує думку учнів, почуття, у них виникає потреба висловитися, зіставити свій життєвий досвід із тими фактами, які подає автор» (Ющук І., 2021).

Як уже зазначалося вище, повість призначена для дітей середнього й старшого шкільного віку. Науковець І. Хом'як у своїй статті «Методика формування орфографічних умінь і навичок» писав: «Орфографічні вміння й навички є важливим компонентом загальноосвітньої підготовки учнів з української мови, вони активно формуються на головному етапі вивчення орфографії в школі – у 5

– 7 класах, коли закладаються основи так званої відносної грамотності, що характеризується вмінням учня писати слова згідно з правилами українського правопису» (Хом'як І., 2012). Повість «Трое на Місяці» може використовуватися як додаткове джерело на уроках української мови під час вивчення орфографії. На нашу думку, ця книжка буде актуальною й для учнів старшої школи, бо вправи-ключі, що вміщені в розділах твору, можуть бути використані як повторення граматичних норм, які знадобляться майбутнім абітурієнтам на зовнішньому незалежному оцінюванні.

Іван Хом'як у своїй статті наголошував, що «вивчення орфографії у зв'язку з фонетикою, граматиною, іншими розділами української мови допомагає учням свідомо засвоїти теоретичний матеріал, що складає основу орфографічних правил» (Хом'як І., 2012). Саме за таким принципом І. Ющук написав свою повість: кожен розділ містить вправу, присвячену певній нормі української мови. У творі гармонійно поєднаний цікавий сюжет, теоретичний матеріал і вправи для закріплення вивченого. Такий підхід до вивчення граматичних норм є найбільш продуктивним. Л. Галаєвська зазначає: «Використання тексту як основного засобу навчання сприяє тому, що школярі опановують способи розв'язання навчально-мовних, мовленнєвих і правописних завдань» (Галаєвська Л., 2017).

Автором статті було виконано вправи-ключі всіх тридцяти чотирьох розділів. Також ці завдання були використані на уроках української мови. Учні, зокрема семикласники й восьмикласники, спочатку повторювали правила й аналізували прочитаний теоретичний матеріал, а потім виконували вправи. Завдання повісті можна виконувати як одноосібно, так і колегіально, невеликими групами. Після виконання вправ, на нашу думку, доцільно зробити їхній детальний аналіз і, таким чином, дати учням можливість самостійно підбити підсумки їхньої роботи.

Ми погоджуємося із думкою С. Омельчука, що: «Такі вправи, по-перше, є продуктивним засобом формування практичних умінь і навичок; по-друге, розвивають пізнавальну активність учнів на всіх етапах вивчення мови в основній і старшій школі» (Омельчук С., 2018). Читаючи цю повість, учень вчиться мислити. Щоб рухатися сюжетом, читач мусить виконати завдання, в інакшому випадку він не дізнається про важливі повідомлення, які залишали один одному головні герої. Тут мимоволі вмикається азарт, який і стимулює учнів читати й аналізувати подані правила. Бо лише у випадку правильного застосування мовних норм у практичних завданнях, дитина зможе повністю відтворити сюжет повісті. На нашу думку, читач у цей момент стає повноправним п'ятим героєм повісті, бо разом із Граматиком, Капітаном, Незнайком і Другом творить цікаву й захопливу історію дослідження Місяця.

Висновки / Conclusions. За результатами аналізу повісті І. Ющука «Трое на Місяці» вважаємо, що цей текст є інноваційним. Аргументами, що доводять новаторство цього твору, є, по-перше, імплементація мовознавцем в художній текст граматичних норм української мови. По-друге, майстерне введення правил у діалоги головних героїв. По-третє, завершення тридцяти чотирьох розділів вправою-ключем, за допомогою якої читач може на практиці закріпити вивчене. По-четверте, наявність на сторінках повісті чималої кількості цікавого матеріалу про етимологію деяких слів, пряме і переносне значення, омоніми. І останньою, п'ятою, особливістю повісті «Трое на Місяці» є її дидактичний аспект. Він посідає одне з чільних місць у творі. Головні герої – добрий приклад для сучасних дітей і підлітків. Вони є справжніми патріотами своєї країни, які з радістю вивчають українську мову. Навіть у вільний від навчання час герої поглиблюють раніше здобуті знання. Світогляд юних дослідників Місяця пов'язаний з рідною мовою. Любов до неї проявляється в їхніх думках, розмовах і вчинках.

Уважаємо, що повість стане в пригоді не лише дітям середнього й старшого шкільного віку, а й дорослим. Із початку повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави все більше українців починає спілкуватися рідною мовою й опановувати її норми. Книжка І. Ющука «Трое на Місяці» допоможе зрозуміти багато мовних явищ, адже науковець подав навчальний матеріал у доступній і зрозумілій формі. Окрім цього, кожен охочий зможе виконати завдання до розділу й, таким чином, застосувати здобуті знання на практиці.

У своїй граматино-фантастичній повісті «Трое на Місяці» І. Ющук запропонував своєму читачеві не тільки цікавий художній текст, а й закликав разом із головними героями – Граматиком, Капітаном, Незнайком та їхнім собакою-роботом Другом – стати повноцінним учасником цікавих і фантастичних пригод. Розділи твору автор залишив незакінченими. Завдання уважних читачів полягає в тому, щоб через ґрунтовне прочитання правил і застосування їх на практиці зможти реконструювати останні кілька слів кожного розділу. Саме через виконання таких завдань дитина відчуває себе не пасивним читачем, а в певній мірі творцем художнього тексту. Звичайно, це не може не викликати певне захоплення й іще більше зацікавлення твором. Повістю «Трое на Місяці» мовознавець довів, що вивчення норм української мови може бути цікавим.

Імплементувавши правила в діалоги героїв, залишивши дієві рекомендації, автор ненав'язливо прищепив любов до рідної мови дітям. Через розшифрування певних мовних кодів учні вчать зосереджуватися, класифікувати мовні явища й аналізувати виконану роботу. Саме в цьому й полягає оригінальність методики відомого мовознавця: на базі художніх текстів, з уважним спостереженням за мовними явищами вчити дітей формулювати правила. Такий підхід до вивчення мовознавчих явищ формуватиме в учнів невідому цікавість до рідної мови. Через розуміння причинно-наслідкових зв'язків, розвиток словникового запасу та постійних спостережень молоде покоління розвиватиме своє мислення, яке, як відомо, потрібне кожній людині не лише під час навчання, а й упродовж усього життя.

Подяки / Acknowledgements. Висловлюємо щирі подяки доктору філологічних наук, професору кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, українському письменнику, члену Національної спілки письменників України та Національної спілки журналістів – Мацькові Віталію Петровичу – за цінні рекомендації та слухні поради. Сподіваємося на подальшу плідну співпрацю з Вами.

Список використаних джерел і літератури

Галаєвська, Л. В. (2017). Текстцентричний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок учнів та його реалізація в підручнику української мови. *Проблеми сучасного підручника, 19*, 68–79 [in Ukrainian].

Голуб, Н. Б. (2017). Робота з текстами на уроках української мови у процесі вивчення синтаксису й пунктуації у 8-9 класах. *Українська мова і література в школі, 1*, 2–8 [in Ukrainian].

Омельчук, С. А. (2018). Новаторство І. Ющука в українській лінгводидактиці кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя. *Дивослово, 10*, 36–42 [in Ukrainian].

Пентиліук, М. І. (2011). Текстцентричний аспект формування риторичних умінь і навичок. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики, 96–108* [in Ukrainian].

Ющук, І. (1998). *Програми для середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова: 5-11 класи*. Київ: Перун [in Ukrainian].

Рибальченко, А. М. (2020). Педагогічна інновація як прогресивна зміна в освіті. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути*. Тези доповідей ІІ міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (с. 74–78). Київ: Open Science Laboratory – наукова платформа [in Ukrainian].

Хом'як, І. М. (2012). Методика формування орфографічних умінь і навичок. *Дивослово, 3*, 41–50 [in Ukrainian].

Ющук, І. П. (1967). Вивчення відмін іменників. *Українська мова і література в школі, 12*, 53–64 [in Ukrainian].

Ющук, І. П. (2005). Вивчення числівника в 6 класі. *Дивослово, 1*, 14–19 [in Ukrainian].

Ющук, І. П. (2007). Наукові засади вивчення фонетики у школі. *Дивослово, 10*, 8–13 [in Ukrainian].

Ющук, І. П. (2010). *Трое на Місяці: повість*. Київ.: Грані-Т. [in Ukrainian].

Ющук, І. П. (2013). *Українська мова в школі: методичні поради для вчителя*. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан [in Ukrainian].

Ющук, І. П. (2021). Художній текст у вивченні мови. *Дивослово, 4*, 2–3 [in Ukrainian].

References:

Halaievskaya, L. V. (2017). Tekstotsentrychnyi pidkhyd do formuvannya movlennievnykh umin i navychok uchniv ta yoho realizatsiia v pidruchnyku ukrainskoi movy [Text-Centric Approach to the Formation of Speech Skills and Abilities of Students and Its Implementation in the Textbook of the Ukrainian Language]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the Modern Textbook, 19*, 68–79 [in Ukrainian].

Holub, N. B. (2017). Robota z tekstamy na urokakh ukrainskoi movy u protsesi vyvchennia syntaksysu i punktuatsii u 8-9 klasakh [Working with Texts in Ukrainian Language Lessons in the Process of Learning Syntax and Punctuation in Grades 8–9]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian Language and Literature at School, 1*, 2–8 [in Ukrainian].

Omelchuk, S. A. (2018). Novatorstvo I. Yushchuka v ukrainskii lnhvodydaktytsi kintsia XX – pochatku XIX storichchia [Ivan Yushchuk's Innovations in Ukrainian Linguodidactics of the Late XX – Early XXI Centuries]. *Dyvoslovo – Dyvoslovo, 10*, 36–42 [in Ukrainian].

Pentyliuk, M. I. (2011). Tekstotsentrychnyi aspekt formuvannya rytorychnykh umin i navychok [Text-Centric Aspect of the Formation of Rhetorical Skills]. *Aktualni problemy suchasnoi lnhvodydaktyky – Actual Problems of Modern Linguodidactics, 96–108* [in Ukrainian].

Yushchuk, I. (1998). *Prohramy dlia serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ridna mova: 5-11 klasy [Programs for Secondary School. Native Language: Grades 5–11]*. Kyiv: Perun [in Ukrainian].

Rybalchenko, A. M. (2020). Pedahohichna innovatsiia yak prohresyvna zmina v osviti [Pedagogical Innovation as a Progressive Change in Education]. *Suchasni vyklyky i aktualni problemy nauky, osvity ta vyrobnytstva: mizhgaluzevi dysputy – Modern Challenges and Current Problems of Science, Education and Production: Intersectoral Disputes*. Abstracts of Papers of II International Scientific and Practical Internet Conference. (p. 74–78). Kyiv: Open Science Laboratory–naukova platform. [in Ukrainian].

Khomiak, I. M. (2012). Metodyka formuvannya orfohrafichnykh umin i navychok [Methods of Forming Spelling Skills]. *Dyvoslovo – Dyvoslovo, 3*, 41–50 [in Ukrainian].

Yushchuk, I. P. (1967). Vyvchennia vidmin imennykiv [Study of Noun Cases]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian Language and Literature at School*, 12, 53–64 [in Ukrainian].

Yushchuk, I. P. (2005). Vyvchennia chyslivnyka v 6 klasi [Study of Numerals in 6th Grade]. *Dyvoslovo – Dyvoslovo*, 1, 14–19 [in Ukrainian].

Yushchuk, I. P. (2007). Naukovi zasady vyvchennia fonetyky u shkoli [Scientific Principles of Studying Phonetics at School]. *Dyvoslovo – Dyvoslovo*, 10, 8–13 [in Ukrainian].

Yushchuk, I. P. (2010). *Troie na Misiatsi [Three on the Moon]*. Kyiv: Hrani-T. [in Ukrainian].

Yushchuk, I. P. (2013). *Ukrainska mova v shkoli: metodychni porady dlia vchytelia [Ukrainian Language at School: Methodical Advice for Teachers]*. Ternopil: Navchalna knyha–Bohdan. [in Ukrainian].

Yushchuk, I. P. (2021). Khudozhnii tekst u vyvchenni movy [Artistic Text in Language Learning]. *Dyvoslovo – Dyvoslovo*, 4, 2–3 [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «02» лютого 2022 р.

Стаття прийнята до друку: «23» березня 2022 р.

Шкріба Сабіна – аспірант Мукачівського державного університету

Shkriba Sabina – Postgraduate Student of Mukachevo State University

Цитуйте цю статтю як:

Шкріба, С. (2022). Педагогічні нововведення І. Ющука в царину українського мовознавства (на матеріалі повісті «Трое на Місяці»). *Педагогічний дискурс*, 32, 36–44. [doi: 10.31475/ped.dys.2022.32.05](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2022.32.05).

Cite this article as:

Shkriba, S. (2022). I. Yushchuk's Pedagogical Innovations in the Field of Ukrainian Linguistics (on the Material of the Story «Three on the Moon»). *Pedagogical Discourse*, 32, 36–44. [doi: 10.31475/ped.dys.2022.32.05](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2022.32.05).